

سورة

دانشگاه تهران
دانشکده جغرافیا

عنوان طرح آمایش سرزمینی کتابخانه‌های عمومی ایران

عنوان گزارش دستورالعمل تعیین محدوده‌های خدمت

مجموعه استانداردها و معیارهای برنامه‌ریزی و تخصیص فضای کتابخانه‌های عمومی ایران

کارفرما

نهاد کتابخانه‌های عمومی کشور

مجری

معاونت پژوهشی دانشکده جغرافیا دانشگاه تهران

کد سند: IPLF-SPW1

1: 1397

عنوان طرح: آمایش سرزمینی کتابخانه‌های عمومی ایران

عنوان گزارش: دستورالعمل تعیین محدوده‌های خدمت؛

کارفرما: نهاد کتابخانه‌های عمومی کشور؛

مجری: معاونت پژوهشی دانشکده جغرافیای دانشگاه تهران؛

تهیه گزارش: سید عباس رجایی، عضو هیات علمی دانشگاه تهران؛

همکار: نماینده نهاد کتابخانه‌های عمومی کشور

امین متولیان معاون برنامه‌ریزی، پژوهش و فناوری؛

سیامک محبوب مناس، مدیرکل دفتر برنامه‌ریزی؛

امیر انصاری، معاون مدیرکل دفتر برنامه‌ریزی؛

مریم حسن‌زاده، کارشناس مسئول تدوین استانداردها؛

فهرست

- ۱- مقدمه ۱
- ۲- تعاریف ۲
- ۱-۲- تعاریف مرتبط با برنامه‌ریزی شهری و روستایی ۲
- ۱-۱-۲- برنامه‌ریزی کاربری زمین شهری ۲
- ۲-۱-۲- طرح کاربری زمین ۲
- ۳-۱-۲- معیارهای مکانی کاربری زمین ۲
- ۴-۱-۲- مشخصات مکانی کاربری اوقات فراغت ۲
- ۵-۱-۲- کانون مرکزی ۳
- ۶-۱-۲- منظومه روستایی ۳
- ۷-۱-۲- مجموعه روستایی ۳
- ۸-۱-۲- حوزه روستایی ۳
- ۹-۱-۲- روستاهای منفرد یا مستقل ۳
- ۱۰-۱-۲- روستاهای اقماری ۳
- ۱۱-۱-۲- روستاهای حریم ۴
- ۱۲-۱-۲- دهستان ۴
- ۱۳-۱-۲- مرکز دهستان ۴
- ۱۴-۱-۲- شهر ۴
- ۱۵-۱-۲- محله ۵
- ۱۶-۱-۲- منطقه ۵
- ۲-۲- تعاریف مرتبط با کتابخانه عمومی ۵
- ۱-۲-۲- کتابخانه عمومی (Public Library) ۵
- ۳-۲- شعبه کتابخانه عمومی (Public Library Branch/ Branch Library) ۶
- ۴-۲- پیشخان خدمات کتابخانه عمومی ۷
- ۵-۲- کتابخانه عمومی مرکزی (Main Library /Central Library) ۷
- ۱-۵-۲- کتابخانه عمومی مرکزی استان ۷
- ۲-۵-۲- کتابخانه عمومی مرکزی شهرستان ۷
- ۳-۵-۲- کتابخانه عمومی اصلی ۷
- ۶-۲- محدوده خدمت (Service Area) ۷
- ۷-۲- جمعیت خدمت‌گیر (Population to be Served) ۸
- ۸-۲- منظومه کتابخانه‌ای (library Unit) ۸
- ۳- گام اول: تعیین محدوده خدمت ۹
- ۱-۳- محدوده خدمت برای کتابخانه‌های موجود ۹
- ۱-۱-۳- تعیین محدوده خدمت برای کتابخانه‌های موجود در شهر ۹
- ۱-۱-۳- بهره‌گیری از سیستم اطلاعات جغرافیایی برای تعیین محدوده خدمت در شهرها ۱۲

- ۳-۱-۱-۲ تعیین محدوده خدمت در شهرها (راه حل جایگزین) ۱۳
- ۳-۱-۲ تعیین محدوده خدمت برای کتابخانه‌های موجود در روستاها ۱۶
- ۳-۲ تعیین محدوده خدمت برای کتابخانه‌های آینده ۱۶
- ۳-۲-۱ تعیین محدوده خدمت کتابخانه‌های عمومی شهری آینده ۱۶
- ۳-۲-۲ تعیین محدوده خدمت کتابخانه‌های عمومی شهری آینده دارای شبکه معابر ۱۶
- ۳-۲-۳ تعیین محدوده خدمت کتابخانه‌های عمومی شهری آینده از راه حل جایگزین ۱۷
- ۳-۲-۴ محدوده خدمت کتابخانه‌های عمومی در روستاها ۱۹
- ۳-۲-۵ تعیین محدوده خدمت کتابخانه‌های عمومی روستایی آینده ۱۹

۱- مقدمه

دسترسی به خدمات در سکونتگاه اعم از شهری و روستایی، به‌عنوان یکی از مهم‌ترین شاخص‌ها در عدالت سرزمینی مطرح است؛ به‌طوری‌که هرگونه دسترسی ناکافی به زیرساخت‌ها برای شهروندان، سبب بروز بی‌عدالتی فضایی خواهد شد. در ادبیات و در مطالعات گوناگون در هر کشوری بسته به تاریخ، فرهنگ و جغرافیای سرزمین در دستیابی به خدمات، اعداد و ارقامی بیان‌شده که در هر کشور متفاوت است. از این جمله، سرانه‌ها و دسترسی است. سرانه‌ها عموماً زیربنا یا مساحت و یا تعداد کلاس و غیره را در برمی‌گیرد و دسترسی عموماً فاصله فیزیکی یک شهروند را تا دستیابی به یک نوع از خدمات بیان می‌کند.

این خدمات و میزان فاصله تا سکونتگاه فرد، بستگی زیادی به نوع خدمت دارد. خدماتی که بایستی به نیاز روزانه شهروند پاسخ دهند و یا خدماتی که نیازهای هفتگی و حتی سالانه افراد را برآورده می‌کنند. در این بین برخی خدمات اگرچه روزانه نیستند، اما برای ساکنان در همه سطوح با اشکال متفاوت ارائه می‌شوند. کتابخانه‌ها به‌عنوان یکی از مصادیق خدمات فرهنگی، از این دسته خدمات هستند که شهروندان می‌توانند در سطوح محله، ناحیه، منطقه و شهر، با تفاوت در نوع خدمت ارائه‌شده، از آن برخوردار باشند. از این رو، در این بررسی به‌عنوان پژوهشی درزمینه آمایش فرهنگی کتابخانه‌ها، بر آن شدیم تا با بررسی نقاط متعدد سکونتگاهی کشور - اعم از شهرهای بزرگ و کوچک و روستاهای کشور - دستورالعملی تدوین کنیم تا بر مبنای آن اولاً بتوان وضعیت کتابخانه‌های موجود را نمایان ساخت و از طرف دیگر برای پیشنهادهای آینده اقداماتی را صورت داد.

با توجه به این امر، این دستورالعمل در سه بخش تدوین گردید: در بخش اول، به بررسی تعاریف و مفاهیم مندرج در دستورالعمل پرداخته‌ایم؛ بخش دوم به ارائه دستورالعملی درزمینه چگونگی بررسی وضعیت کتابخانه‌های موجود و محدوده‌های خدمات کتابخانه در شهر اختصاص یافت؛ و در بخش سوم نیز چگونگی مشخص نمودن محدوده‌های خدمت کتابخانه‌های آینده را مورد بحث قرار داده‌ایم. مطمئناً پژوهش‌ها و بررسی بیشتر در استان‌های مختلف، بر غنای این دستورالعمل خواهد افزود و امید داریم در آینده دستورالعملی بومی بر مبنای شرایط حاکم بر فضای سکونتگاهی خود داشته باشیم.

۲- تعاریف

۱-۲ تعاریف مرتبط با برنامه‌ریزی شهری و روستایی

۱-۱-۲ برنامه‌ریزی کاربری زمین شهری

برنامه‌ریزی کاربری زمین شهری، ساماندهی مکانی و فضایی فعالیت‌ها و عملکردهای شهری، بر اساس خواست‌ها و نیازهای جامعه شهری است. این برنامه‌ریزی، در عمل، هسته اصلی برنامه‌ریزی شهری است و انواع استفاده از زمین را طبقه‌بندی و مکان‌یابی می‌کند. تخصیص فضایی کتابخانه‌های عمومی نیز، از این نظام برنامه‌ریزی پیروی می‌کند.

۲-۱-۲ طرح کاربری زمین

طرح کاربری زمین، بیانگر الگوی آتی استفاده از زمین در هر شهر است و انواع گوناگون کاربری‌های شهری از قبیل مسکونی، تجاری، صنعتی و استفاده‌های عمومی از جمله: آموزشی، بهداشتی، اداری و تفریحی را تعیین می‌کند. علاوه بر تعیین نوع استفاده از زمین، تعیین شدت و کثرت کاربری یا تراکم استفاده‌های متفاوت نیز دارای اهمیت است.

۳-۱-۲ معیارهای مکانی کاربری زمین

معیار مکانی در کاربری زمین، استاندارد است که با آن، مکان بهینه یک کاربری در شهر موردسنجش قرار می‌گیرد. معیارهای مکانی هر نوع استفاده از زمین، انعکاس وضعیت اجتماعی، اقتصادی و کالبدی شهرها و همچنین شرایط مردمی است که در آینده از آن بهره‌مند خواهند شد.

۴-۱-۲ مشخصات مکانی کاربری اوقات فراغت

کاربری‌های اوقات فراغت، برحسب مقیاس عملکردی در سطح شهر و منطقه آن، مشخصات مکانی متفاوتی دارد و به‌طور کلی از ضوابط مکانی زیر پیروی می‌کند:

- باید در فاصله‌ای مناسب از نواحی مسکونی قرار گرفته باشد و دسترسی به آن آسان باشد؛
- محل انواع فعالیت‌های فرهنگی و تفریحی که جاذب جمعیت هستند، باید در مراکز شهری قرار گرفته باشد و یا خود مرکز ویژه‌ای را به وجود آورد که در مرکز برزن‌های شهری قرار گیرد؛
- مراکز تفریحی باید با پارک‌ها و فضاهای باز هماهنگ باشند تا بافت طبیعی یا مصنوعی و متناسب، برای کلیه فعالیت‌های تفریحی پدید آورند. پراکندگی فضاهای آزاد و فضاهای تفریحی از سرزندگی و جمعیت‌پذیری آن‌ها می‌کاهد و بدین گونه چنان‌که باید مورد استفاده قرار نمی‌گیرند؛

➤ برای احداث تسهیلاتی که نیاز به بنا و پارکینگ دارند؛ شیب زمین باید کمتر از ۵ درصد باشد تا با هزینه کم قابل تسطیح باشد. برای فضاهای باز وسیع و نواحی حفاظت‌شده عمومی نیز در شیب زمین محدودیتی وجود ندارد و شرایط مناسب محیطی و طبیعی و همچنین تنوع در سیمای زمین ترجیح دارد.

۲-۱-۵ کانون مرکزی

در هر فضای زیست که عرصه استقرار تعدادی از کانون‌های جمعیت و فعالیت خرد و کلان با حوزه‌های عملکردی محدود و گسترده است، کانون یا کانون‌هایی که از قابلیت‌های پوششی بهتری برخوردارند و یا دارای جاذبه‌های بالقوه و بالفعل بیشتری هستند، کانون مرکزی محسوب می‌شوند.

۲-۱-۶ منظومه روستایی

چند «مجموعه» روستایی که در قلمروی همگن بوده و یا در حوزه عملکردی یک کانون مرکزی قرار دارند، تشکیل نظام‌یافته‌ای از فضا را پدید می‌آورند که «منظومه» تلقی می‌شود.

۲-۱-۷ مجموعه روستایی

این سطح از سکونتگاه‌های روستایی، مجموعه‌ای از «حوزه»های هم‌پیوند روستایی است که حوزه نفوذ کنونی یا آتی یک مرکز برتر روستایی را تشکیل داده‌اند؛ این سطح از فضا، مجموعه قلمداد می‌شود.

۲-۱-۸ حوزه روستایی

«حوزه» روستایی، خردترین فضای همگنی است که از چندین آبادی مستقر در پیرامون یک مرکز جمعیتی برتر، تشکیل شده است.

۲-۱-۹ روستاهای منفرد یا مستقل

روستاهای منفرد یا مستقل آبادی‌هایی هستند که از قابلیت مرکزیت برخوردار نبوده و در نظام سطح‌بندی، تأمین خدمات آن‌ها به صورت اقماری میسر نیست. این آبادی‌ها به تناسب جمعیت خود و بدون توجه به آستانه‌های پوششی، تجهیز می‌شوند. در صورتی که جمعیت ساکن در این روستاها از استانداردهای جمعیتی تخصیص فضای کتابخانه‌ای تبعیت نماید، استقرار نقاط کتابخانه‌ای در این نوع روستاها امکان‌پذیر است.

۲-۱-۱۰ روستاهای اقماری

روستاهای اقماری، شامل روستاهایی است که خدمات برتر را از سطوح بالاتر دریافت می‌کنند و به تناسب جمعیت، تنها عرضه و تأمین برخی خدمات ساده برای آن‌ها میسر است. این روستاها، برای تأمین خدمات مورد نیاز خود، به سطح بالاتر یعنی مرکز حوزه مراجعه کرده و در پیوند با این مرکز، فضاهای روستایی استان را شکل می‌دهند.

می‌توان نتیجه گرفت امکان استقرار و تخصیص فضایی کتابخانه عمومی در این نوع روستاها وجود ندارد؛ و تابع مجموعه یا منظومه خود، خدمات کتابخانه‌ای بسیار دریافت می‌کنند.

۱۱-۱-۲ روستاهای حریم

الف: تعریف حریم: حریم شهر عبارت است از قسمتی از اراضی بلافصل پیرامون محدوده شهر که نظارت و کنترل شهرداری در آن ضرورت دارد و از مرز تقسیمات کشوری شهرستان و بخش مربوط تجاوز ننماید.

ب: روستاهایی که در حریم شهرها واقع می‌شوند، مطابق طرح هادی روستایی، دارای محدوده و حریم مستقل هستند و شهرداری حق دخالت در ساخت‌وساز و سایر امور روستا را ندارد.

تبصره: روستاهایی که به‌موجب طرح‌های مصوب جامع و هادی در داخل حریم شهرها واقع می‌شوند، در صورت رسیدن به شرایط شهر شدن، شهر مستقل شناخته نشده و به‌صورت منفصل به‌عنوان یک ناحیه یا منطقه از نواحی یا مناطق شهر اصلی تلقی و اداره خواهند شد و برای آن‌ها در قالب طرح‌های جامع و تفصیلی، ضوابط و مقررات ویژه متضمن امکان استمرار فعالیت‌های روستایی تهیه می‌شود و ملاک عمل قرار خواهد گرفت.

۱۲-۱-۲ دهستان

دهستان کوچک‌ترین واحد تقسیمات کشوری است که دارای محدوده جغرافیایی معین بوده و از به هم پیوستن چند روستا، مکان و مزرعه هم‌جوار تشکیل می‌شود؛ دهستان از لحاظ محیط طبیعی، فرهنگی، اقتصادی و اجتماعی همگن بوده و امکان خدمات‌رسانی و برنامه‌ریزی در سیستم و شبکه واحدی را فراهم می‌نماید.

۱۳-۱-۲ مرکز دهستان

مرکز دهستان منحصراً روستایی از همان دهستان است که مناسب‌ترین مرکز خدمات روستایی آن محدوده شناخته می‌شود.

۱۴-۱-۲ شهر

شهر، محلی است با حدود قانونی که در محدوده جغرافیایی بخش واقع شده و از نظر بافت ساختمانی، اشتغال و سایر عوامل، دارای سیمایی با ویژگی‌های خاص خود است؛ به‌طوری‌که اکثریت ساکنان دائمی آن در مشاغل کسب، تجارت، صنعت، کشاورزی، خدمات و فعالیت‌های اداری اشتغال دارند و در زمینه خدمات شهری از خودکفایی نسبی برخوردارند؛ شهر کانون مبادلات اجتماعی، اقتصادی، فرهنگی و سیاسی حوزه جذب و نفوذ پیرامون خود و حداقل دارای ده هزار نفر جمعیت است.

۲-۱-۱۵ محله

محله، مجموعه ساختمان‌های مسکونی و خدماتی است که از لحاظ بافت اجتماعی، ساکنانش خود را اهل آن محل می‌دانند و دارای محدوده معین است؛ حدود محله‌های شهر تابع تقسیمات شهرداری خواهد بود.

۲-۱-۱۶ منطقه

در شهرهای بزرگ از به هم پیوستن چند محله، منطقه شهری تشکیل می‌شود.

۲-۲ تعاریف مرتبط با کتابخانه عمومی

۲-۲-۱ کتابخانه عمومی (Public Library)

کتابخانه عمومی، نوعی کتابخانه است که یکایک مردم باید بتوانند فارغ از نژاد، قوم، زبان، سن، جنسیت، وضع جسمانی، مذهب، وضع اقتصادی، عقاید سیاسی و سطح سواد، از فضا، امکانات، خدمات، برنامه‌ها و منابع کتابخانه‌ای آن بهره‌مند شوند و مانعی برای استفاده آن‌ها وجود نداشته باشد. بر اساس سند استاندارد «تعریف کتابخانه عمومی» حداقل شش استاندارد لازم است تا بتوانیم یک فضا را کتابخانه عمومی بنامیم:

۱- استاندارد حق بهره‌مندی

یکایک مردم باید بتوانند فارغ از نژاد، قوم، زبان، سن، جنسیت، وضع جسمانی، مذهب، وضع اقتصادی، عقاید سیاسی و سطح سواد؛ از فضا، امکانات، خدمات، برنامه‌ها و منابع کتابخانه‌ای بهره‌مند شوند و مانعی برای استفاده آن‌ها وجود نداشته باشد.

۲- استاندارد سازمان‌دهی

هر فضای کتابخانه‌ای باید دارای نظام سازمان‌دهی اطلاعات با امکان جست‌وجو و بازیابی منابع کتابخانه‌ای و ثبت اعضا و امانت باشد. این نظام می‌تواند به صورت رایانه‌ای یا سنتی باشد.

۳- استاندارد فضا

زیربنای مستقل تخصیص داده شده به کتابخانه حداقل «دویست» مترمربع و شامل فضای مناسب برای نگهداری مجموعه‌ها، مطالعه اعضا و مراجعه‌کنندگان، استقرار کارکنان و اجرای برنامه‌ها باشد.

۴- استاندارد منابع

منابع پایه برای ارائه خدمات، دست‌کم ۲۵۰۰ عنوان کتاب قابل امانت است. ترکیب مجموعه منابع باید برابر ماتریس زیر توزیع شده باشد، به نحوی که سهم هریک از گروه‌ها کمتر از ۱۰ درصد کل مجموعه نباشد. ترکیب منابع کتابخانه باید متناسب با جمعیت خدمت‌گیر توزیع شده باشد.

کودکان و نوجوانان

غیرادبی - هنری	منابع غیرادبی-هنری برای کودکان و نوجوانان حداقل ۱۰٪	منابع ادبی-هنری برای کودکان و نوجوانان حداقل ۱۰٪	ادبی-هنری
	منابع غیرادبی-هنری برای بزرگسالان حداقل ۱۰٪	منابع ادبی-هنری برای بزرگسالان حداقل ۱۰٪	

بزرگسالان

۵- استاندارد نیروی انسانی

برای اداره مجموعه و ارائه خدمات، دست‌کم «یک» نفر کتابدار تمام‌وقت آموزش دیده مشغول به کار باشد. کتابدار کتابخانه عمومی همچنین باید دارای مدرک قبولی در «آزمون صلاحیت حرفه‌ای کتابدار» باشد. منظور از کتابدار آموزش دیده، فردی است که:

- ✓ دارای مدرک کتابداری و اطلاع‌رسانی (علم اطلاعات و دانش‌شناسی) باشد؛ یا
- ✓ دوره‌های تخصصی معادل کتابداری (فوق دیپلم) را گذرانده باشد؛ یا
- ✓ دارای «گواهینامه نوع دوم» بر اساس نظام آموزش کارمندان دولت (مطابق بخشنامه شماره ۲۰۰/۱۸۳۴ مورخ ۱۳۹۰/۱۰/۳۰) باشد؛ یا
- ✓ دارای حداقل پنج سال سابقه خدمت در کتابخانه‌های عمومی باشد.

۶- استاندارد زمان فعالیت

فضا، مجموعه و خدمات کتابخانه، دست‌کم «شش» ساعت در طول روز و همچنین «۳۳» ساعت طی «پنج» روز هفته در دسترس کاربران باشد.

۲-۳ شعبه کتابخانه عمومی (Public Library Branch/ Branch Library)

چنانچه فضای کتابخانه‌ای استانداردهای ۱ و ۲ ذکر شده در «استاندارد تعریف کتابخانه عمومی» را داشته باشد و یک یا چند استاندارد از استانداردهای شماره ۳ یا ۴ یا ۵ یا ۶ را نداشته باشد، «شعبه کتابخانه عمومی» نامیده می‌شود.

به‌عنوان مثال، اگر مکان «الف»، یک کتابخانه عمومی و مکان «ب»، یک شعبه کتابخانه عمومی باشد، در این صورت تابلوی مکان «ب»، چنین خواهد بود: «کتابخانه ب؛ شعبه کتابخانه عمومی الف».

۲-۴ پیشخان خدمات کتابخانه عمومی

چنانچه فضای کتابخانه‌ای هر یک از استانداردهای شماره ۱ و ۲ ذکر شده در «استاندارد تعریف کتابخانه عمومی» را نداشته باشد ولی یک یا چند استاندارد از استانداردهای شماره ۳ یا ۴ یا ۵ یا ۶ را داشته باشد، «پیشخان خدمات کتابخانه عمومی» نامیده می‌شود. برای مثال ایستگاه مطالعه، کتابخانه واقع در بیمارستان‌ها یا مراکز سالمندان یا زندان‌ها، قرائت‌خانه و مواردی از این دست، پیشخان کتابخانه عمومی محسوب می‌شوند.

۲-۵ کتابخانه عمومی مرکزی (Main Library / Central Library)

کتابخانه عمومی مرکزی یا کتابخانه عمومی اصلی یک کتابخانه عمومی است که در قلمرو استان یا شهرستان یا یک محدوده خدمت معین فعالیت می‌کند و علاوه بر ارائه خدمات عادی یک کتابخانه عمومی، وظیفه دارد از فعالیت‌های سایر کتابخانه‌ها واقع در قلمرو خود حمایت کند. این نوع کتابخانه نیز تابع استانداردهای کتابخانه عمومی است و مانند دیگر کتابخانه‌ها، بر مبنای جمعیت خدمت‌گیر استانداردسازی می‌شود؛ با این تفاوت که جمعیت خدمت‌گیر کتابخانه مرکزی اساساً برای جمعیت بالای پنجاه هزار نفر طرح‌ریزی و محاسبه می‌شود.

۲-۵-۱ کتابخانه عمومی مرکزی استان

کتابخانه عمومی که قلمرو آن سطح استان است و معمولاً در مرکز استان (یا پرجمعیت‌ترین و دسترس‌پذیرترین شهر استان) قرار دارد.

۲-۵-۲ کتابخانه عمومی مرکزی شهرستان

کتابخانه عمومی که قلمرو آن سطح شهرستان است و معمولاً در مرکز شهرستان (یا پرجمعیت‌ترین و دسترس‌پذیرترین شهر استان) قرار دارد.

۲-۵-۳ کتابخانه عمومی اصلی

قلمرو آن یک محدوده خدمت معین است و معمولاً بزرگ‌ترین و مجهزترین کتابخانه آن محدوده یا منظومه کتابخانه‌ای است.

۲-۶ محدوده خدمت (Service Area)

محدوده‌ای جغرافیایی است که کتابخانه عمومی خدمات و برنامه‌های خود را برای ساکنان آن برنامه‌ریزی و ارائه می‌کند. شیوه تعیین محدوده خدمت برای نقاط شهری و روستایی و انواع کتابخانه‌ها متفاوت است و مطابق بخش ۳-۳ تعیین محدوده خدمت انجام می‌گیرد.

۲-۷ جمعیت خدمت گیر (Population to be Served)

عبارت است از تعداد افرادی که کتابخانه به منظور ارائه خدمات و منابعش به آنها راه اندازی می شود. در کتابخانه عمومی این تعداد برابر است با جمعیت ساکن در محدوده خدمت^۱.

۲-۸ منظومه کتابخانه ای (library Unit)

مجموعه ای مرکب از یک یا چند کتابخانه عمومی، یک یا چند شعبه و پیشخان که در محدوده خدمت مشترکی قرار می گیرند و برای ارائه خدمات مطلوب، تقسیم کار بین آنها وجود دارد. در این منظومه، بزرگ ترین و مجهزترین کتابخانه به عنوان کتابخانه اصلی و مرکز منظومه تعریف می گردد.

^۱ شاخص های عملکرد کتابخانه ها (موسسه استاندارد بریتانیا) ISO11620:2008؛ ترجمه علی حسین قاسمی. تهران: نهاد کتابخانه های عمومی کشور، کتاب نشر. ص ۳۰.

۳- تعیین محدوده خدمت

مبنای تعیین محدوده خدمت برای انواع شهرها و روستاها و کتابخانه‌های مختلف به شرح جدول ذیل است:

نوع کتابخانه	مکان کتابخانه	محدوده خدمت
کتابخانه عمومی شهری (اصلی)	شهر	۱۵ الی ۲۰ دقیقه پیاده‌روی (معادل ۱/۶ الی ۲ کیلومتر شبکه راهها)
کتابخانه عمومی مرکزی شهرستان	شهر	کل شهرستان
کتابخانه عمومی مرکزی استان	شهر	کل استان
شعبه کتابخانه عمومی	شهر و روستا	مطابق با محدوده خدمت کتابخانه اصلی که به آن وابسته است.
پیشخان کتابخانه عمومی	شهر و روستا	بر اساس نوع خدمت و مأموریت تعیین شده می‌تواند متغیر باشد، اما در حدود تعیین شده برای کتابخانه عمومی اصلی اش قرار دارد.
کتابخانه عمومی روستایی	روستا	کل دهستان

۳-۱ محدوده خدمت برای کتابخانه‌های موجود

۳-۱-۱ تعیین محدوده خدمت برای کتابخانه‌های موجود در شهر

برای تعیین محدوده خدمت برای کتابخانه‌های موجود در یک شهر فرایند زیر طی می‌شود:

۱- تعیین و ترسیم محدوده خدمت اولیه حول کتابخانه‌های عمومی شهری (اصلی)؛

۲- ترکیب و تثبیت محدوده‌های خدمت اولیه؛

محدوده خدمت هر کتابخانه عمومی با کتابخانه‌های عمومی هم‌جوار، بر اساس یکی از حالت‌های زیر ادغام یا مرزبندی می‌شود:

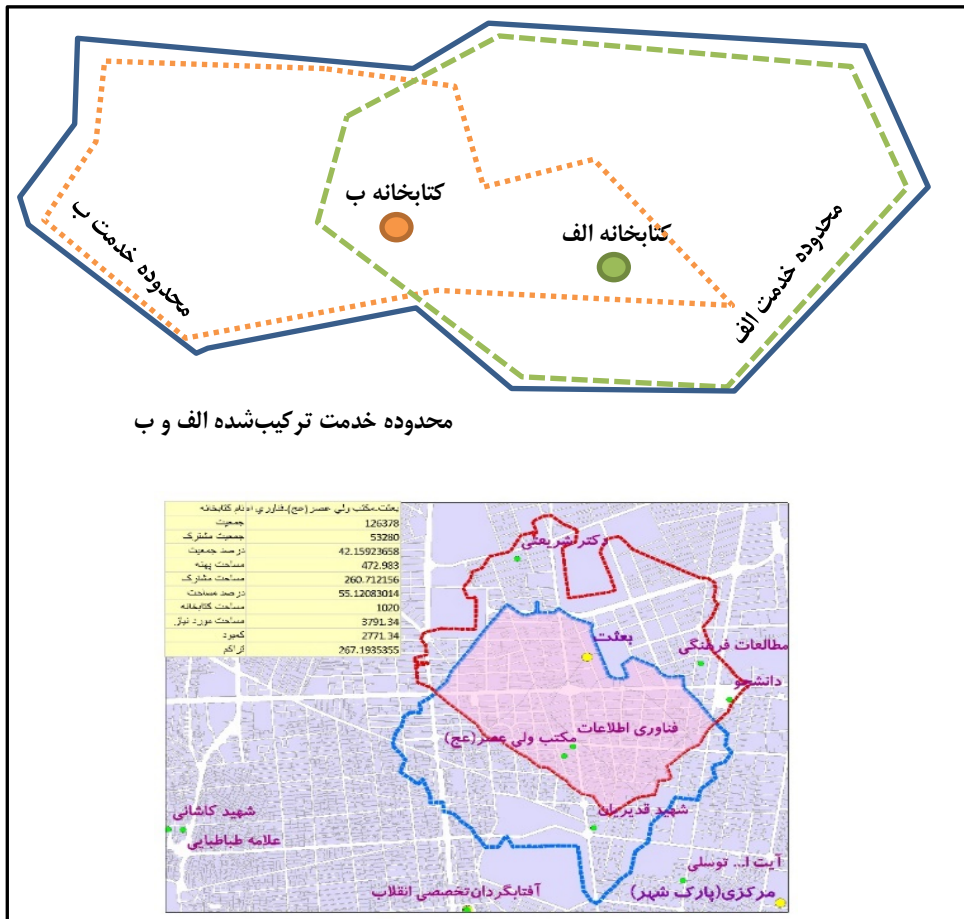
۳-۱-۲ محدوده‌های خدمت بدون همپوشانی: در این حالت، هر کتابخانه می‌تواند محدوده خدمت اولیه

را که تعیین شده است، تا مرز حداکثری محدوده خدمت گسترش دهد. تعیین کننده این مرزها می‌تواند مواردی از این دست باشد: مرزهای طبیعی، محدوده‌های محله‌ها، خیابان‌های اصلی یا رسیدن به محدوده خدمت کتابخانه‌ای دیگر.

۳-۱-۲-۲ محدوده‌های خدمت دارای همپوشانی: اگر محدوده خدمت دو کتابخانه با هم تداخل داشته

باشد، برحسب نوع و میزان تداخل، انواع زیر حاصل می‌شود:

۲-۲-۱ قرار گرفتن یک کتابخانه در محدوده خدمت کتابخانه دیگر: در این حالت، دو محدوده خدمت با هم ترکیب می‌شود و کتابخانه‌هایی که در آن محدوده قرار دارند، بخشی از یک منظومه کتابخانه‌ای محسوب می‌شوند.

۲-۲-۲ کتابخانه‌ها بیرون از محدوده خدمت هم قرار دارند:

الف) اگر جمعیت ساکن در محل اشتراک دو محدوده خدمت، بیش از ۵۰ درصد مجموع جمعیت دو محدوده باشد یا فضای اشتراکی محدوده خدمت دو کتابخانه از ۶۶ درصد کل مساحت بیشتر شود؛ دو محدوده خدمت با هم ترکیب می‌شود و کتابخانه‌هایی که در آن محدوده قرار دارند، بخشی از یک منظومه کتابخانه‌ای محسوب می‌شوند.

ب) اگر جمعیت ساکن در محل اشتراک دو محدوده خدمت، کمتر از ۵۰ درصد مجموع جمعیت دو محدوده باشد و فضای اشتراکی محدوده خدمت دو کتابخانه، کمتر از ۶۶ درصد کل مساحت باشد، دو محدوده خدمت از هم جدا می‌شوند. تعیین‌کننده این مرزها می‌تواند مواردی از این دست باشد: مرزهای طبیعی، محدوده‌های محله‌ها، خیابان‌های اصلی.

۳- فرایند تعیین محدوده خدمت در یک شهر با بزرگ‌ترین کتابخانه عمومی آن شهر آغاز می‌شود: محدوده خدمت کتابخانه‌های دیگر، دوبه‌دو با این کتابخانه مقایسه می‌شود و با شرایط بالا یا با آن ادغام می‌شود و یا از آن منفک می‌شود. به این ترتیب، چند کتابخانه ممکن است در یک محدوده خدمت قرار گیرند. هر کتابخانه‌ای که در این بخش در منظومه کتابخانه‌ای قرار گیرد، از چرخه کنار گذاشته می‌شود. برای باقی کتابخانه‌ها نیز به ترتیب زیر عمل می‌شود.

۴- تمام شعبه‌ها و پیشخان‌هایی که در یک محدوده خدمت قرار می‌گیرند، بخشی از منظومه کتابخانه‌ای آن محدوده محسوب می‌شوند و هماهنگ با کتابخانه اصلی آن منظومه فعالیت می‌کنند.

۵- پس از نهایی کردن مرز تمام محدوده‌های خدمت، شاخص سرانه فضا برای آن محدوده خدمت محاسبه می‌شود.

$$100 * \text{زیربنای کل فضای متعلق به منظومه کتابخانه‌ای} = \text{سرانه فضا به ازای } 100 \text{ نفر}$$

جمعیت ساکن در محدوده خدمت

شاخص سرانه فضای هر محدوده خدمت که کمتر از ۳ است، در اولویت افزایش فضا قرار می‌گیرد.

۶- پس از تعیین محدوده خدمت، توزیع خدمات در منظومه کتابخانه‌ای بر اساس «دستورالعمل توزیع خدمات در کتابخانه‌های عمومی» صورت می‌گیرد.

۱-۱-۱-۳ بهره‌گیری از سیستم اطلاعات جغرافیایی برای تعیین محدوده خدمت در شهرها تمام شهرهای بزرگ (بالای پانصد هزار نفر) حتماً باید از این روش استفاده کنند. این روش قادر است به‌منظور حرکت در داخل شبکه (هم برای سواره و هم پیاده) برای هر یک از خدمات شهری، محدوده خدمت تعریف کند؛ از این طریق می‌توان حداکثر بُرد خدماتی هر تسهیلات را در شهر مشخص کرد. برای بهره‌گیری از این روش، باید اقدامات زیر صورت گیرد:

❖ حرکت در این روش، مسافتی است که یک شخص به‌صورت پیاده در مدت‌زمان ۲۰ دقیقه طی می‌کند. بر طبق استانداردها، این مسافت برابر با ۱۶۰۰ متر است؛

❖ از آنجاکه پیاده‌روی در بررسی محدوده خدمت کتابخانه ملاک عمل است، لذا حرکت در شبکه، تابع همه قوانین شبکه نخواهد بود. برای مثال در شبکه ورود ممنوع، یک‌طرفه و دوطرفه بودن، بن‌بست، گردش‌ها و غیره بدون اثر خواهند بود؛

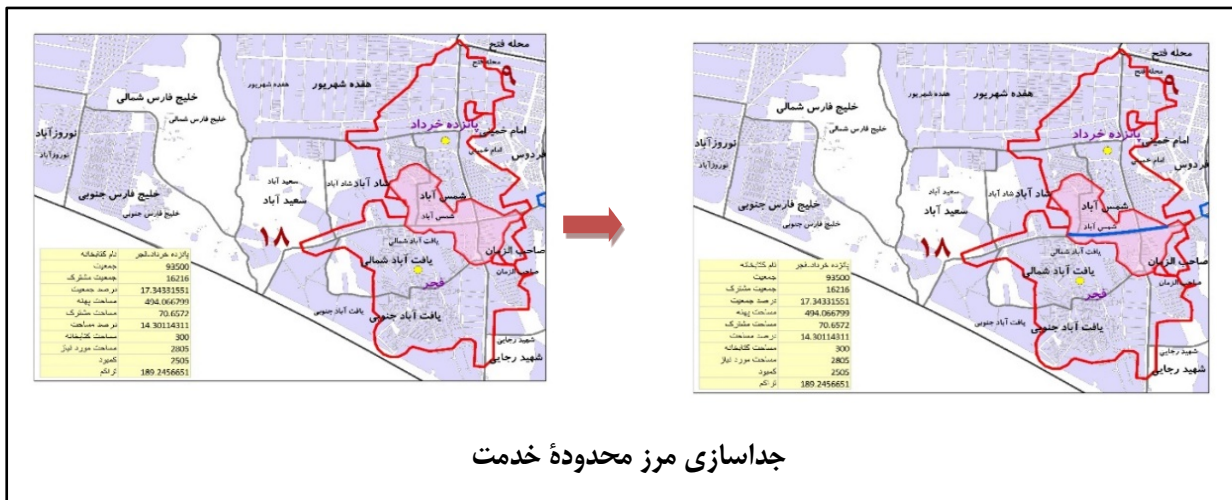
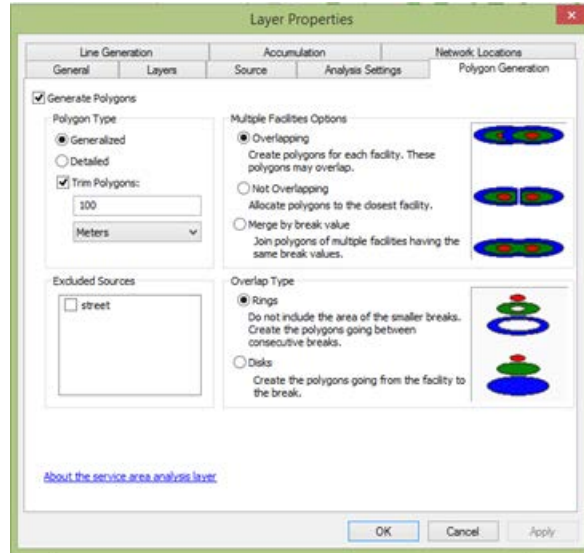
❖ برای عرض‌های بالای ۲۵ متر، می‌توان محدودیت‌های حرکت پیاده را اعمال کرد؛ که شامل اتوبان‌ها یا رود دره‌ها و مسیل‌های شهری است. در این مورد، می‌بایست پل‌های عابر پیاده و یا پل‌ها به‌عنوان مسیر اتصال در نظر گرفته شوند.

- پس از تشکیل ساختار شبکه در مدیریت پایگاه داده، می‌بایست این تحلیل از طریق service area در ابزار Network analysis با در نظر گرفتن سلسله‌مراتب زیر اعمال گردد:

▪ **الف:** ابتدا کتابخانه‌های با مساحت بالای ۲۰۰ متر (مطابق استاندارد تعریف) در سیستم مورد تحلیل قرار گرفته و محدوده خدمت آن‌ها ایجاد گردد؛

▪ **ب:** لایه بلوک‌های جمعیتی برای برآورد جمعیت تحت پوشش از لایه‌های ضروری در این تحلیل است؛

- ج: در تشکیل محدوده‌های خدمت می‌بایست از مُتد Overlapping در قسمت polygon Generation استفاده شود. بدین معنا که محدوده‌های خدمت در هر جایی که با همدیگر همپوشانی دارند، بایستی با این ویژگی تحلیل شوند.

جداسازی مرز محدوده خدمت

۳-۱-۲ تعیین محدوده خدمت در شهرها (راه حل جایگزین)

از آنجایی که شهرها از جمعیت و اندازه یکسانی برخوردار نیستند؛ در فرایند تعیین محدوده‌های خدمت کتابخانه‌ای، باید جمعیت، مساحت و تراکم این شهرها مدنظر قرار گیرد. بر اساس طرح پایه آمایش سرزمین، شهرهای ایران به طبقات جدول زیر تقسیم می‌شوند:

شهرهای کمتر از ۵ هزار نفر شهرهای ۵ تا ۱۰ هزار نفر شهرهای ۱۰ تا ۲۵ هزار نفر	شهرهای کوچک
شهرهای ۲۵ تا ۵۰ هزار نفر شهرهای ۵۰ تا ۱۰۰ هزار نفر	شهرهای میانی کوچک
شهرهای ۱۰۰ تا ۲۵۰ هزار نفر شهرهای ۲۵۰ تا ۵۰۰ هزار نفر	شهرهای میانی بزرگ
شهرهای ۵۰۰ تا ۱ میلیون نفر شهرهای بالای ۱ میلیون نفر	شهرهای بزرگ

بر اساس تقسیم‌بندی فوق، با توجه به ویژگی‌ها و شرایط شهرهای بزرگ، بایستی از طریق بهره‌گیری از محدوده خدمت، به تعیین فضای فعلی کتابخانه و محدوده‌های خدمت پرداخت.

۱- **تراکم:** تراکم برابر است با تقسیم جمعیت بر مساحت که به صورت نفر بر کیلومترمربع و یا هکتار بیان می‌شود. عوامل زیادی در تراکم جمعیت و کاهش یا افزایش آن دخالت دارند، اما در بحث کتابخانه‌ها و دسترسی به کتابخانه‌ها باید این نکات را در نظر داشت:

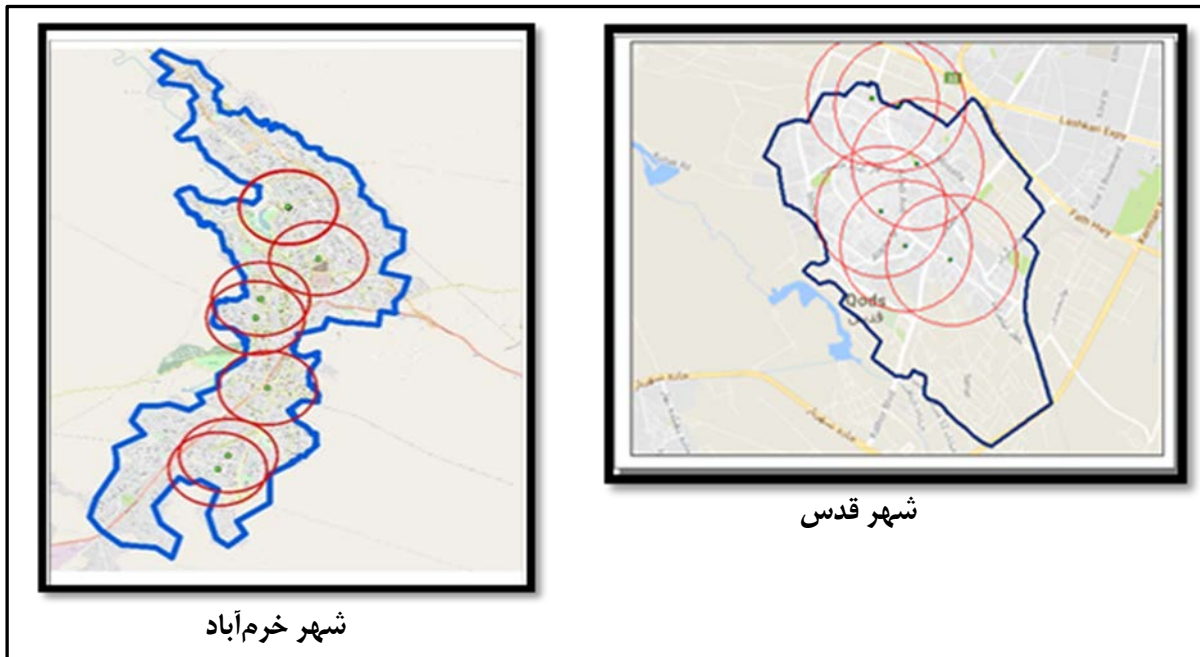
۱- بسته به طبقه جمعیتی و موقعیت شهر، میزان تراکم متفاوت است. برای مثال در شهرهای بزرگ به جهت وجود کاربری‌های مختلف و با وجود تراکم‌های ساختمانی، مساحت افزایش می‌یابد؛ در صورتی که در شهرهای کوچک، خصوصاً در شهرهای پیرامون شهرهای بزرگ، تراکم جمعیت بر سطح به‌طور قابل‌ملاحظه‌ای افزایش می‌یابد.

۲- شهرها با توجه به موقعیت قرارگیری (دشت، جلگه و یا دره‌ها) و یا شکل خود (مجتمع و یا خطی) تراکم متفاوت و دسترسی متفاوتی را می‌طلبند. برای مثال شهرهایی که به صورت خطی در امتداد جاده توسعه یافته‌اند و یا به دلایل طبیعی مانند دره‌ای بودن طول بسیار بیشتری نسبت به عرض خود دارند، در شرایط تعیین شعاع و دسترسی آن‌ها باید این نکته را در نظر گرفت که در بحث دسترسی ویژگی‌های متفاوتی خواهند داشت.

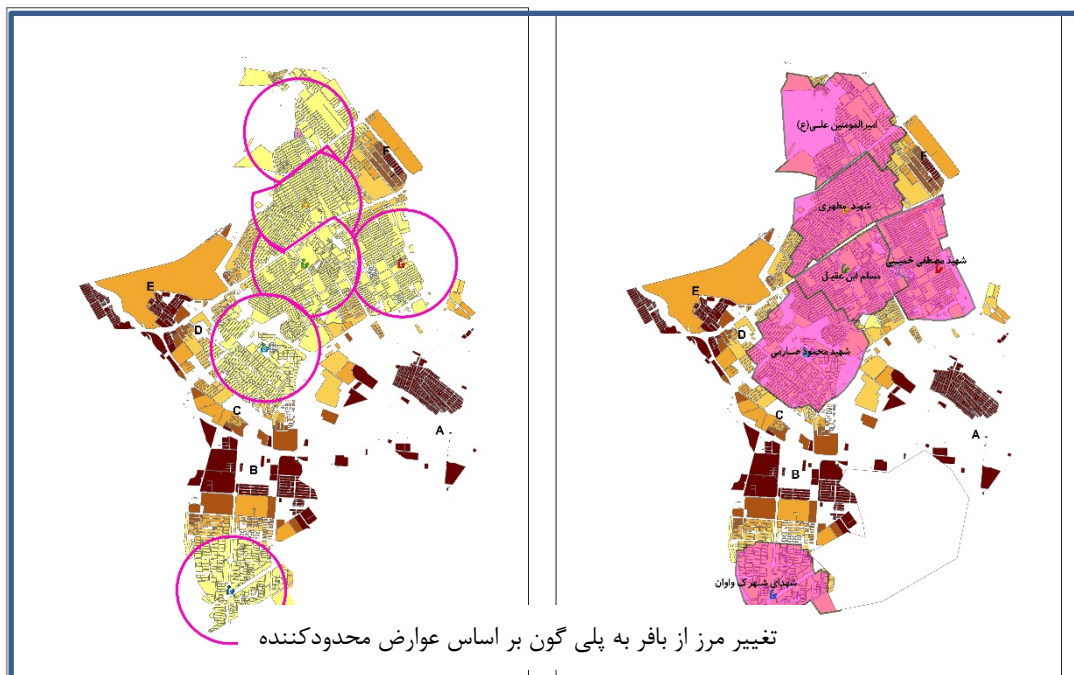
با توجه به موارد بالا می‌توان اصول زیر را بیان داشت:

- ۱- در شهرهای بالای ۵۰۰ هزار نفر شرایط تعیین محدوده خدمت بر اساس شبکه خیابان رعایت گردد؛
- ۲- در شهرهای بین ۱۰۰ تا ۵۰۰ هزار نفر با در نظر گرفتن شرایط جمعیتی و تراکم می‌توان از شعاع برای تعیین شعاع خدمت کتابخانه بهره برد. شعاع ۱۰۰۰ متر در اغلب اوقات می‌تواند محدوده خدمتی نزدیک به ۱۶۰۰ متر را پوشش دهد.
- ۳- شهرک‌های منفصل از شهرها که بیشتر از ۲ کیلومتر فاصله جاده‌ای از شهر اصلی دارند در صورتی که فاقد کتابخانه هستند، با توجه به سرانه مشخص شده در دستورالعمل به کتابخانه نیاز دارند.

۴- شهرهایی که در فاصله کمتر از ۲ کیلومتری شهرهای دیگر قرار گرفته‌اند، می‌توانند یک سیستم کتابخانه را با شهر هم‌جوار خود به وجود آورند.

نکته: پس از مشخص شدن حریم کتابخانه‌های موجود، مرز محدوده‌های خدمت بر اساس معابر، مرز محلات، مرز مناطق و یا هر عارضه محدودکننده‌ای مشخص گردد. به عبارتی بافرها بایستی بر اساس این عوارض به محدوده‌های پلی‌گونی تبدیل گردند.
شکل زیر شهر اسلامشهر را در تبدیل محدوده‌ها از بافر به محدوده پلی‌گونی نشان می‌دهد.

تدقیق مرزهای بافر بر اساس مرز خیابان‌ها در شهر اسلامشهر

۱-۲-۳ تعیین محدوده خدمت برای کتابخانه‌های موجود در روستاها

بر اساس آمار؛ در حال حاضر ۷۶۱ کتابخانه در نقاط روستایی کشور وجود دارد. این تعداد کتابخانه در ۶۳۲ دهستان کشور قرار گرفته‌اند (مجموعاً ۸۸ دهستان کشور دارای ۲ کتابخانه، ۱۵ دهستان سه کتابخانه‌ای و ۲ دهستان چهار کتابخانه‌ای هستند). در این دهستان‌ها، مرز دهستان که مرکز دهستان و تعدادی روستاهای واقع در محدوده دهستان را مشخص می‌کند، محدوده خدمت کتابخانه است. به عبارت دیگر، دهستان محدوده خدمت کتابخانه به شمار می‌آید.

۲-۳ تعیین محدوده خدمت برای کتابخانه‌های آینده

۱-۲-۳ تعیین محدوده خدمت کتابخانه‌های عمومی شهری آینده

برای تعیین محدوده خدمت برای کتابخانه‌های شهری آینده با در نظر گرفتن شرایط و اصول مکان‌یابی که در گزارش مربوطه به تفصیل آمده است بایستی موارد زیر مدنظر قرار گیرد:

۲-۲-۳ تعیین محدوده خدمت کتابخانه‌های عمومی شهری آینده دارای شبکه معابر

- برای تعیین محدوده خدمت کتابخانه‌های آینده در شهرهای دارای شبکه معابر، لازم است مراحل زیر انجام شود:
- ۱- ابتدا محدوده‌های خدمت کتابخانه موجود با تدقیق مرز، بر روی بلوک‌های شهری قرار گرفته و بلوک‌های شهری همپوشان با محدوده‌های خدمت موجود، از نقشه حذف خواهند شد؛
 - ۲- محدوده‌های باقی‌مانده بخش‌هایی هستند که فاقد دسترسی به کتابخانه هستند؛ این فضاها ممکن است شامل یک محله، بخشی از محله و حتی چند بلوک از کل یک محله باشد؛
 - ۳- با روی هم گذاری لایه محلات شهری و یا تقسیم‌بندی مورد عمل در شهر، محلات فاقد هم‌پوشانی و درصد پوشش و عدم پوشش هر محله مشخص شود؛
 - ۴- برای محلات بر اساس درصد پوشش جمعیت (۲۵ درصد فاقد پوشش و بالاتر) در مرکز محله یک محدوده خدمت ایجاد گردد؛
 - ۵- محدوده‌های خدمت به دست‌آمده بررسی و محدوده‌هایی که می‌تواند با هم‌دیگر و یا با کتابخانه‌های موجود همپوشانی داشته باشند مشخص شوند؛
 - ۶- پس از به دست آمدن محدوده‌های خدمت نهایی، بایستی این محدوده‌ها اولویت‌بندی گردد، این اولویت‌بندی می‌تواند از روش زیر انجام شود و یا برحسب متغیرهای در اختیار هر شهر متفاوت باشد:

۷- فاصله هر محدوده خدمت برای کتابخانه فرضی (مرکز محله) با کتابخانه‌های موجود به دست آید و سپس با در نظر گرفتن متغیر جمعیت و فاصله اولویت هر کتابخانه را مشخص کرد^۱

۳-۲-۳ تعیین محدوده خدمت کتابخانه‌های عمومی شهری آینده با راه حل جایگزین

۱- پس از تعیین محدوده خدمت برای کتابخانه‌های موجود، نیاز است تا کمبود مساحت در داخل محدوده خدمت مشخص گردد. با در نظر گرفتن استاندارد ۳ مترمربع به ازای هر ۱۰۰ نفر، مساحت موردنیاز تا رسیدن به شرایط استاندارد در داخل محدوده‌ها مشخص می‌گردد. برای انجام این کار، نیاز به بلوک‌های جمعیتی در شهر است تا بر اساس این بلوک‌ها جمعیت داخل در هر محدوده خدمت محاسبه و بر اساس جمعیت، مساحت موردنیاز در هر محدوده خدمت مشخص شود (زیربنای موجود منهای زیربنای موردنیاز برابر است با کمبود فضا). رفع این کبودها می‌تواند از طریق توسعه فضای موجود و یا احداث کتابخانه جدید در صورت نیاز صورت پذیرد.

۲- از آنجاکه در این شهرها ممکن است از شبکه حمل‌ونقلی استفاده نشود و منطبق با توضیح بالا از حریم استفاده شود، به دست آوردن محدوده‌های خدمت برای بخش‌هایی که تحت پوشش نیستند مشکل است. از این رو در این گونه شهرها، بایستی فاصله هر بلوک شهری از نزدیک‌ترین کتابخانه محاسبه و طبقه‌بندی بدین صورت انجام شود:

- طبقه اول: بلوک‌های با فاصله کمتر از ۱۰۰۰ متر؛
 - طبقه دوم: بلوک‌های ۱۰۰۰ تا ۱۲۰۰ متر؛
 - طبقه سوم: بلوک‌های ۱۲۰۰ تا ۱۴۰۰ متر؛
 - طبقه چهارم: بلوک‌های ۱۴۰۰ تا ۱۶۰۰ متر؛
 - طبقه پنجم: بلوک‌های ۱۶۰۰ متر و بیشتر؛
- با توجه به طبقه‌بندی فوق:

➤ طبقه اول در داخل بافر قرار می‌گیرد و یا بلوک‌هایی را شامل می‌شود که با وجود خارج بودن از محدوده در فاصله ۱۰۰۰ متر و کمتر قرار دارند؛

➤ طبقه دوم طبقه‌ای است که فاصله آن‌ها از کتابخانه موجود مناسب است؛

➤ طبقه سوم، طبقه‌ای است که بلوک‌های آن در شرایط متوسطی از دسترسی به کتابخانه قرار دارند؛

➤ طبقه چهارم و پنجم، در شرایط نامناسب و کاملاً نامناسب قرار دارند.

^۱ - این کار می‌تواند از طریق استانداردسازی این دو متغیر انجام شود. سپس به صورت خطی آن‌ها را باهم جمع کرده و مقدار نهایی آن‌ها به عنوان شاخص نهایی در اولویت هر کتابخانه را بکار گرفته شود (در اینجا استانداردسازی از طریق مدل فازی پیشنهاد می‌شود).

$$r_{ij} = \frac{x_{ij} - x_j^{\min}}{x_j^{\max} - x_j^{\min}}$$

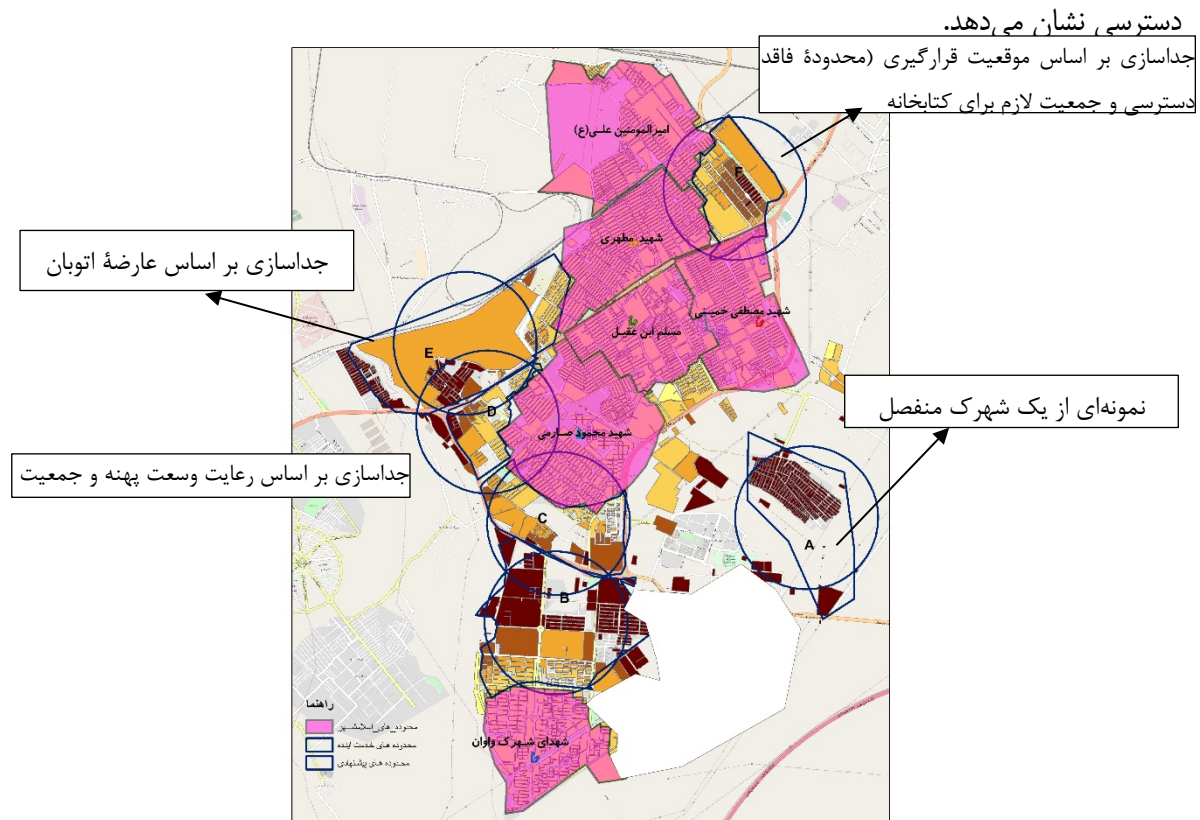
پس از تعیین وضعیت دسترسی بلوک‌ها به کتابخانه، اقدامات زیر در تعیین محدوده‌های آینده انجام گیرد:

- ✓ از آنجاکه ممکن است شهر مورد بررسی فاقد تقسیمات کالبدی مصوب باشد، می‌بایست بر اساس موقعیت قرارگیری پهنه‌های با دسترسی بیشتر از ۱۰۰۰ متر و با در نظر گرفتن برخی ویژگی‌ها و ملاک‌ها نسبت به پهنه‌بندی اقدام و بر اساس پهنه‌های جدید محدوده‌های خدمت آینده مشخص گردند. برخی معیارهایی که در این زمینه می‌توان در نظر گرفت عبارتند از:

- ✓ محلات که در شهر به صورت عرفی دارای مرز می‌باشند؛
- ✓ شهرک‌هایی که از بافت شهر انفصال مشخصی دارند؛
- ✓ پهنه‌هایی که به واسطه اتوبان‌ها و یا خیابان‌های شریانی درجه یک از سایر بخش‌ها جدا شده‌اند؛
- ✓ پهنه‌هایی که به واسطه عوارضی مانند تپه، رودخانه، مسیل و ... دسترسی به آنها از بخش‌های دیگر به صورت مستقیم انجام نمی‌پذیرد.

این نکته مد نظر قرار گیرد که پهنه‌های شکل گرفته، نباید جمعیتی کمتر از ۲۵۰۰ نفر داشته باشند و اگر بخشی از شهر با وجود دسترسی نامناسب، جمعیتی کمتر از ۲۵۰۰ نفر دارد، در اولویت برای پیشنهاد کتابخانه قرار نمی‌گیرد.

در انتخاب پهنه‌ها بایستی توجه داشت که نباید وسعت پهنه‌ها را آن قدر وسیع گرفت که کتابخانه پیشنهادی نتواند حداکثر پهنه را پوشش دهد و بخش بزرگی از پهنه بدون دسترسی باقی بماند. شکل زیر تعیین محدوده خدمت‌های جدید در شهر اسلام‌شهر را بر اساس پهنه‌بندی بخش‌های فاقد

تعیین پهنه‌ها در شهر اسلام‌شهر و تعیین محدوده‌های خدمت پیشنهادی

۳-۲-۴ محدوده خدمت کتابخانه‌های عمومی برای مناطق روستایی

با توجه به تغییرات شدید جمعیت و پراکنش روستایی در کشور، بسیاری از دستورالعمل‌هایی که در گذشته بر مبنای آن ارائه خدمات به روستاهای کشور انجام می‌شد، کارایی گذشته خود را ندارند. برخی از این تغییرات عبارت‌اند از:

- ✓ تغییرات مداوم تقسیمات سیاسی و کوچک شدن بسیاری از دهستان‌های کشور بر اثر این تقسیمات؛
- ✓ شهری شدن بیش از حد و قرارگیری تعداد قابل توجهی از روستاهای پرجمعیت کشور در حاشیه شهرها و در حریم شهرها؛

✓ عدم تبعیت برخی از مراکز دهستان از اصول مهمی مانند مرکز ثقل بودن و دسترسی مناسب؛
با توجه به اینکه تعدادی از روستاهای کشور در حال حاضر دارای کتابخانه هستند تعیین محدوده خدمات برای این کتابخانه‌های موجود نیز بایستی مورد توجه قرار گیرد

- محدوده خدمت هر کتابخانه روستایی مرز دهستان محسوب می‌شود.
- در هر دهستان فقط یک کتابخانه قرار می‌گیرد از این رو دهستان‌هایی که روستایی غیر از مرکز آن‌ها دارای کتابخانه است، دهستان دارای کتابخانه محسوب می‌شوند (در صورتی که کمبود زیربنا دارد پیشنهاد افزایش زیربنا انجام می‌گیرد).

از این رو برای احداث کتابخانه در دهستان‌های کشور به نکات زیر توجه شود:

- ۱- دهستان‌هایی که جمعیت کل آن‌ها زیر ۲۵۰۰ نفر است، در اولویت احداث کتابخانه‌ای قرار ندارند؛
- ۲- در دهستان‌هایی که جمعیت بالاتر از ۲۵۰۰ نفر است، یکی از حالت‌های زیر به وجود می‌آید:
- ۳- احداث حداقل یک کتابخانه برای هر دهستان بالای ۲۵۰۰ نفر
- ۴- در صورتی که مرکز دهستان نقطه شهری است؛ این دهستان از خدمات کتابخانه‌ای شهر استفاده خواهد کرد؛

- نکته: در دهستان بالای ۲۵۰۰ نفر برای دریافت خدمات کتابخانه، بایستی حتماً یک روستای بالای ۱۵۰۰ نفر وجود داشته باشد.

۳-۲-۵ تعیین محدوده خدمت کتابخانه‌های عمومی روستایی آینده

از آنجا که همه دهستان‌های با ۲۵۰۰ نفر جمعیت و بیشتر دارای کتابخانه نیستند، بر اساس استانداردهای موجود می‌بایست برای آن‌ها کتابخانه تعیین گردد؛ برای تعیین کتابخانه‌های روستایی، گام‌های زیر در نظر گرفته شود:

- ۱- در دهستان‌هایی فاقد کتابخانه که دارای روستا، مجتمع مسکونی و یا هر سکونتگاهی بالای ۱۰ هزار نفری است و این مکان به عنوان نقطه شهری محسوب نمی‌شود؛ کتابخانه در روستای بالای ۱۰ هزار نفر احداث شود.

۲- در دهستان‌هایی که در آن‌ها روستای بالای ۱۰ هزار نفر وجود ندارد و جمعیت دهستان بالای ۲۵۰۰ نفر است، در صورتی که مرکز دهستان جمعیتی بالای ۱۵۰۰ نفر داشته باشد، کتابخانه در مرکز دهستان احداث خواهد شد.

۳- اگر مرکز دهستان جمعیتی کمتر از ۱۵۰۰ نفر داشته باشد (با در نظر گرفتن دو شرط نداشتن روستای بالای ۱۰ هزار نفر و جمعیت بالای ۲۵۰۰ نفر کل دهستان)، بزرگ‌ترین روستای دهستان از نظر جمعیتی دریافت‌کننده کتابخانه خواهد بود.

برای دهستان‌هایی که با توجه به شرایط ذکرشده در بخش محدوده خدمت برای مناطق روستایی، دارای شرایط دریافت کتابخانه نیستند، پیشخان یا شعبه پیشنهاد می‌شود.

۱- زیربنای موردنیاز کتابخانه ۸ متر به ازای هر ۱۰۰ نفر در نظر گرفته می‌شود. ملاک جمعیتی برای تعیین زیربنا جمعیت روستایی است که کتابخانه در آن احداث خواهد شد.

۲- در تعیین زیربنا حداقل ۲۰۰ مترمربع باید رعایت گردد. به عبارتی در روستاهایی که با سرانه ۸ متر به ازای ۱۰۰ نفر زیربنای موردنیاز کمتر از ۲۰۰ متر است؛ بایستی حداقل ۲۰۰ متر در نظر گرفته شود.